



Erken Çocuklukta Bağlanmanın ve Psikopatolojinin Nesiller Arası Aktarımında Anne Duyarlılığının Rolü

The Role of Maternal Sensitivity in Intergenerational Transmission of Attachment and Psychopathology in Early Childhood

© Zeynep Taşel-Günel, © Gizem Arıkan

Özyeğin Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Anabilim dalı, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Erken çocuklukta anne ile kurulan bağlanma ilişkisi, çocuğun yaşamı boyunca sadece sosyal, duygusal, bilişsel ve dil becerilerinde değil, aynı zamanda psikolojik sağlığında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu derlemede, erken çocukluk döneminde bağlanma ilişkisi, bağlanmanın ve psikopatolojinin nesiller arası aktarımı, bu aktarımı etkileyen en temel faktörlerden olan anne duyarlılığı ve annenin duygusal erişilebilirliği konuları modeller çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca ülkemizdeki ve yurt dışındaki araştırmalar dikkate alınacaktır. Bulgular, anne duyarlılığının çocuğun yaşayabileceği davranışsal ve psikolojik problemler karşısında koruyucu olabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, erken çocukluk döneminde bağlanma ve anne duyarlılığının, çocuğun psikolojik sağlığı açısından önemini irdeleyeceğiz. Son olarak, özellikle anne duyarlılığına odaklanan Türkiye'deki risk gruplarına (örn. düşük gelir ve eğitim seviyesi) uygulanan müdahale programları özetlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk, bağlanma, psikopatoloji, anne duyarlılığı, nesiller arası aktarım

ABSTRACT

In early childhood, the attachment formed with mother plays an important role not only in the child's social, emotional, cognitive and language skills, but also in psychological health throughout lifespan. In this review, attachment in early childhood, intergenerational transmission of attachment and psychopathology, and maternal sensitivity and emotional availability which are fundamental factors affecting this transmission will be examined. Further, research from Turkey and international studies will be covered. The findings demonstrated that the maternal sensitivity can act as a protective factor for childhood behavioral and psychological problems. Thus, in the present review, we will examine the contribution of maternal sensitivity to attachment and child's psychological well-being in early childhood. Lastly, we will summarize intervention programs addressing maternal sensitivity and which were implemented on risk groups (i.e., low income and education levels) in Turkey.

Keywords: Early childhood, attachment, psychopathology, maternal sensitivity, inter-generational transmission

Giriş

Erken çocuklukta bağlanma figürü ile kurulan bağlanma ilişkisi, bireyin sosyal ilişkilerinde ve psikolojik semptomların oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir.^{1,2} Farklı alanları etkileyen bağlanmanın, nesiller arası aktarımına ilişkin bulgular hem yurt dışında hem ülkemizde rapor edilmiştir.³⁻⁵ Bu aktarım güvenli ve olumlu bağlanma ilişkisi için sevindirici olmakla beraber, güvensiz ve olumsuz bağlanmanın sonraki nesillerde görülmesi adına kaygı verici olabilir. Ek olarak sadece bağlanmanın değil, aynı zamanda psikopatolojinin de nesiller arası aktarımından söz etmek mümkündür.⁶⁻⁹

Psikopatolojinin nesiller arası aktarımında genetik faktörler yoğun şekilde araştırılsa da alanyazın psikolojik faktörlerin

de önemini vurgulamaktadır.^{6,8,9} Hem güvensiz bağlanmanın hem de psikopatolojinin nesiller arası aktarımında anne duyarlılığının rolü yadsınmaz.^{6,10} Çünkü anne duyarlılığı, her iki olumsuz aktarımı da engelleyebilir ve olumlu anne-çocuk ilişkisinin gelişimine katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda, derlemenin amacı, bağlanmanın ve psikolojik sorunların nesiller arası aktarımına ilişkin modelleri alan yazındaki bulgularla destekleyerek sunmaktır. Ayrıca anne duyarlılığının bağlanma ilişkisindeki sorunlara ve çocuğun psikopatoloji geliştirmesine karşı koruyucu faktör olarak işlevi irdelenecektir. Son olarak anne duyarlılığının tespiti ve desteklenmesi için ülkemizde geliştirilen veya uyarlama çalışmaları tamamlanmış müdahale programlarına odaklanılacaktır.

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Zeynep Taşel-Günel, Özyeğin Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Tel.: +90 216 564 90 00 E-posta: zeyneptasel@gmail.com ORCID: orcid.org/0000-0001-7082-3406

Geliş Tarihi/Received: 05.03.2021 Kabul Tarihi/Accepted: 12.04.2021

©Telif Hakkı 2023 Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği / Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, Galenos Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.



Erken Çocuklukta Bağlanma

Bağlanma, çocuk ve bağlanma figürü arasındaki özel ve biyolojik temelli bir ilişki olarak tanımlanmış olup gelişimin ilk yıllarında oluşmaktadır.¹¹ Bu ilişki, özellikle bağlanma sisteminin 'aktif' olduğu zamanlarda (örn. çocuk stres yaşadığında), çocuğun ihtiyaçlarına annenin verdiği yanıtlarla şekillenmektedir.^{12,13} Bağlanma ilişkisi çocuğa birincil bakım veren kişi olarak çoğunlukla anne ile gelişmektedir.^{11,14} Çocuğun gülümseme, ses çıkarma gibi bağlanma davranışları, anneyi çocuğun etkileşime ilgi duyduğu konusunda uyarır ve böylece anneyi çocuğa yakınlaştırmaya yarayan davranışlara işaret etmektedir.¹¹ Birincil bakım sağlayan kişinin bağlanmanın üç işlevini yerine getirebilmesi halinde olumlu bir bağlanma ilişkisi kurulabilir.¹⁵

Bu işlevlerden ilki, çocuk bağlanma figürüne yakın olmaya ihtiyaç duyduğunda bağlanma figürünün bu ihtiyacı karşılamasıdır. İkinci olarak, stres altında veya bir ihtiyacı olan çocuğun korunma ve destek ihtiyacını gidermek için çocuğa "güvenli sığınak" olabilmeyi içerir. Dahası çocuklar sadece zor anlarda bakıma ihtiyaç duymazlar, aynı zamanda büyüdükçe çevreyi keşfetmek de isterler. Böylece bağlanmanın son işlevi olan "güvenli üs" ihtiyacını sağlayan bağlanma figürü, çocuğa keşfetme ve öğrenme zeminini oluşturur. Bu işlevlerin bağlanma figürü tarafından duyarlı ve zamanında sağlanmasıyla çocuk ile bağlanma figürü arasında güvenli ilişki gelişir.¹⁵⁻¹⁷ Fakat tüm bağlanma figürleri bu işlevleri etkili bir şekilde karşılamayabilir ve güvensiz bağlanma özellikleri bu çocuklarda belirgin hale gelebilir.¹² Bağlanmadaki bireysel farklılıklar ve bağlanma stillerindeki ayrışma ilk olarak Ainsworth ve ark.¹² tarafından, anneleri ve çocuklarını inceledikleri sekiz adımlı bir laboratuvar prosedürü olan yabancı ortam prosedürü (YOP) gözlemlerinde ortaya konulmuştur.

Gözlemlerde çocukların annelerinden ayrıldıkları ve bir araya geldikleri zamanlar incelenerek çocukların annelerine olan bağlanma stillerindeki farklılıklar betimlenmiştir.^{12,18} Güvenli bağlanmaya sahip çocukların anneleri odadan ayrıldığında huzursuz oldukları ve endişe gösterdikleri saptanmıştır. Bu çocuklar anneleri geldiklerinde ise, anneleri ile kolayca yakınlık, temas kurabilmiş ve sakinleşebilmişlerdir.^{12,18,19} Sonuç olarak, çocuklar çevreyi keşfetmeye ve diğer faaliyetlerine hızla dönebilmişlerdir. Öte yandan, bağlanma figürlerinden tutarsız davranışlar gören veya uzun süreli yoksunluk yaşayan çocuklar, diğer stratejileri yani kaygılı-dirençli (ya da kaygılı-kararsız) ve kaçınan bağlanma stillerinin özelliklerini göstermişlerdir.^{11,12,20,21}

YOP gözlemlerinde, kaygılı-dirençli bağlanma stiline sahip çocukların, annelerinden ayrılma esnasında yoğun kaygı ve öfke gösterdikleri görülmüştür. Bu tepkileri anneleriyle birleşme sırasında devam ederken duygu düzenlemede zorluk yaşadıkları gözlenmiştir.¹² Ayrıca bu çocukların, keşif sırasında annelerine yakın durdukları görülmüştür.²⁰ Diğer yandan kaçınan bağlanma stiline sahip çocukların ayrılma esnasında stres yaşamadıkları gözlenmiştir. Anneleri odaya geri döndüğünde bu çocuklar anneleriyle yakınlık kurmak yerine oyunlarındaki keşiflerine odaklanmışlardır.¹² Bu davranışlar, çocukların olası reddedilmeye ya da annelerinin tutarsız

davranışlarına karşı geliştirdikleri savunma stratejileri olarak değerlendirilmiştir.²²

Stres altında gösterilen bu davranışlar, güvenli, kaygılı-dirençli ve kaçınan olarak üç belirgin "organize" bağlanma biçimi altında sınıflandırılmaktadır.¹² Bu örüntülere çocuk anneden gelecek davranışı öngörerek ona göre bağlanma davranışları gösterebildiği için "organize" denmektedir.¹³ Organize bağlanma stratejilerine ek olarak, araştırmacılar çocukların düşmanca tepkileri ve anneye karşı tepkisizlikleri gibi zor tanımlanabilecek bazı davranışlarını da saptamışlardır.²³ Çocukların bu davranışları, düzensiz/dezorganize bağlanma olarak tanımlanmıştır.²³ Düzensiz/dezorganize bağlanmanın, erken dönem travmatik deneyim, istismar ve ihmal ile bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur.²⁴ Bu güvensiz bağlanma kategorileri, çocukların etkin duygu düzenleme kapasitesi geliştirmesi önünde engel oluşturarak, psikopatoloji geliştirme yatınlığını da artırmaktadır.²⁵⁻²⁷ Bu doğrultuda, bağlanma özellikleri kapsamında çocuğun duygu düzenleme becerileri ve psikolojik sorunlarını irdelemek gerekmektedir.

Erken Çocuklukta Bağlanma, Duygu Düzenleme ve Psikopatoloji

Bağlanma figürüyle kurulan güvensiz bağlanmanın, çocuğun duygu düzenlemedeki zorlukları, öfke ve üzüntü gibi olumsuz duyguları bastırması, içselleştirme ve dışsallaştırma davranış sorunları ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.^{25,26,28,29} Diğer yandan yaşamın ilk yıllarında, güvenli bağlanmanın sosyal ve duygusal gelişim, duygu düzenleme becerileri, iş birliği içinde olduğu arkadaşlık ilişkileri ile pozitif ilişkili olduğu çeşitli araştırmalarda gösterilmiştir.³⁰⁻³² Ayrıca güvenli bağlanmaya sahip çocuklara nazaran, güvensiz bağlanan çocuklar empati gerektiren görevlerde ve okul öncesi dönemde duyguları anlama becerilerinde daha düşük puan almaktadırlar.^{33,34} Ek olarak düzensiz/dezorganize bağlanan çocukların, başarısız başa çıkma stratejilerine sahip olduğu (örn. yetersiz problem çözme ve duygusal olarak uyarıldıkları durumlarda düşüncelerini düzenleme sorunları yaşama) ve psikopatoloji belirtileri gösterdikleri (örn. somatik semptomlar, içselleştirme ve dışsallaştırma sorunları) ortaya konulmuştur.^{2,35} Uzun vadede, erken çocukluktan ergenliğe kadar kaygı belirtileri ve kaygılı-dirençli bağlanma arasında da güçlü bir ilişki görülmektedir.³⁶ Öte yandan güvenli bağlanmanın koruyucu rolü, sosyal destek arama, alma ve alınan desteği yeterli görme gibi faktörlerle de ilgilidir.^{37,38} Yani güvenli bağlanma, kişiyi sosyal destek açısından da güçlü hale getirebilmektedir.

Türkiye'de Sümer ve ark.³⁹ düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin (SED) 10-50 aylık çocuklarının bağlanmalarını incelemiş ve çocuğun bağlanma güvenliğinin içselleştirme problemleri (örn. endişe ve somatik zorluklar) ve mizaç özelliklerinden olumsuz duygusal ile negatif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmaya dayanarak çocuğun ilk yaşlarında anne ile kurduğu bağlanma güvenliği azaldıkça duygu düzenlemede zorluk yaşayabileceği ve duygusal/davranışsal sorunlar için risklerin artabileceği söylenebilir. Ek olarak, ergenlik dönemindeki çalışmalar bu zorlukların süregelen

olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin Keskin ve Çam⁴⁰ tarafından 11-16 yaş grubunun incelendiği araştırmada, güvenli bağlananlara kıyasla, güvensiz bağlananların daha çok duygusal ve dikkat problemleri yaşadıkları ve daha az olumlu sosyal davranış gösterdikleri bildirilmiştir. Erken çocuklukta anne ile çocuk arasında kurulan bağlanma üzerine çalışmaları bir araya getirdiğimizde, bağlanmanın bireyin sonraki yaşlarında da önemini koruyarak devam ettiğini görmekteyiz.^{36,41,42}

Bowlby¹⁵, yaşamın ilk yıllarında şekillenen bağlanma örüntülerinin yaşamın sonuna kadar değişmeden devam edebileceğine işaret etmiştir. Waters ve ark.'nın⁴³ yaptığı boylamsal çalışma, bu tezi büyük oranda desteklemektedir. Çalışmalarında 12 aylıkken YOP ile bağlanmaları değerlendirilen çocukların bağlanma stilleri 20 yıl sonra tekrar değerlendirilmiştir. Çalışmaya katılan kişilerin %72,0'sinin aynı güvenli ve güvensiz bağlanma kategorilerinde oldukları saptanmıştır.⁴³ Bağlanma stili değişen kişilerin çoğunda ise bir kayıp ya da olumsuz bir yaşam deneyimi olduğu rapor edilmiştir.⁴³ Bağlanma örüntüleri arası bu ilişki, nesiller arası aktarımla değişmeden sürebilmektedir. Genellikle annenin çocuğuyla kurduğu ilişki ve çocuğunun bağlanma stili, annenin kendi annesiyle kurduğu ilişkiye ve bağlanma stilini tekrarlamaktadır.^{3,4} Bu kapsamda, bağlanmanın nesiller arası aktarımının altında yatan düzenekler belirlenmelive güvensiz bağlanmanın aktarımının engellenmesi için yollar irdelenmelidir.

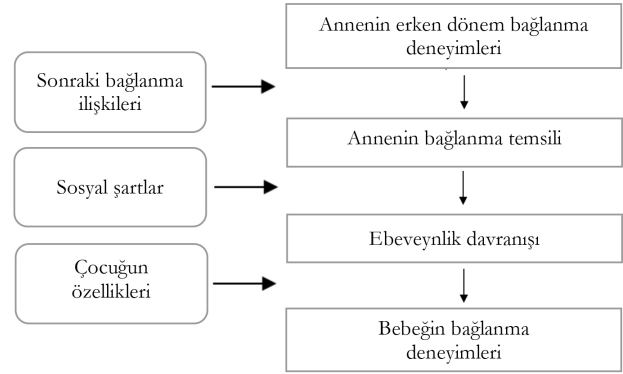
Bağlanmanın Nesiller Arası Aktarımı

Bağlanma araştırmalarındaki en çarpıcı bulgulardan biri, bağlanma stilinin bir nesilden diğerine aktarılabilmesidir.^{44,45} Yaklaşık 25 yıl önce, mevcut bulguları toplamış olan ilk meta-analizden³ sonra, büyük örneklerle yapılmış güncel çalışmalara bakıldığında da paralel sonuçlar görülmektedir.⁴ Etki büyüklüğü ilk çalışmaya göre daha küçük olmasına rağmen, bakım veren kişiden çocuğa bağlanma stilinin nesiller arası aktarımı doğrulanmıştır.⁴ Ayrıca anneden çocuğa güvenli bağlanmanın aktarımının güçlü olduğu görülmüştür.^{44,45}

Çeşitli çalışmalar sayesinde nesiller arası aktarımın Batı dışındaki kültürler için de geçerli olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Japon anneler ve bebekleri üzerine yapılan bir araştırmada, annelere çocukluk deneyimleri hakkında bir içeriğe sahip "yetişkin bağlanma görüşmesi"⁴⁶ uygulanarak, bağlanma sınıflandırılması yapılmıştır.⁴⁷ Doğumdan 13 ay sonra ise, bebeklere YOP uygulanarak bağlanma kategorilerin değerlendirilmiştir. Kondokemura ve ark.'nın⁴⁷ belirtilen çalışmasında elde edilen bulgular anneler ve çocukların bağlanma örüntülerinin eşleştiği, güvenli bağlanmasının Batı dışındaki kültürlerde de nesiller arası aktarılabilmesi ve güvenli bağlanma üzerine Batı kültüründe elde edilen verilerin diğer kültürler için de geçerli olabileceği yönünde yorumlanmıştır.⁴⁸

Türkiye'de ise nesiller arası aktarıma odaklanan bir araştırma, bebek, anne ve anneanne olarak üç nesil arasındaki bağlanmayı incelemiştir.⁵ Annelerden doğumdan ortalama 1-3 ay sonra, bebekleriyle olan bağlanma değerlendirmeleri istenmiştir. Ek olarak, anneler ve anneanneler kendi bağlanma boyutlarını

yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri⁴⁹ ile rapor etmişlerdir. Sonuçlara göre, annenin ve anneannelerin kaygılı ve kaçınan bağlanma boyutları pozitif ve güçlü olarak birbirleriyle ilişkilidir. Bebeğin bağlanma güvenliği ise, annenin kendi kaygılı ve kaçınan bağlanma boyutları ile negatif bir ilişki göstermektedir.⁵ Elde edilen veriler bağlanmanın boyutlarının birden çok kuşak arasında aktarılabilmesini desteklemektedir. Bu bağlanma stillerinin nesiller arası aktarımı ile ilgili düzenekleri Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg⁵⁰ aktarım modellerinde ele almışlardır.



Şekil 1. Bağlanmanın aktarım modeli⁵⁰

Bağlanma Aktarım Modeli

Bağlanma aktarım modelinde, Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg⁵⁰ annenin erken çocukluk dönemindeki bağlanma deneyimlerinin, sosyal şartlar, çocuğun özellikleri gibi çeşitli faktörlerden etkilenerek ebeveynlik davranışlarına yansıyor çocuğun bağlanma özelliklerinin etkilenebileceğini öne sürmüştür (Şekil 1).

Bowlby⁵¹, çocukluk döneminde oluşmuş güvensiz bağlanma zihin modellerinin, yetişkinlikte eşlerle kurulan ilişkide olumlu şekilde yeniden yapılandırabileceğini belirtmiştir. Erken çocuklukta güvensiz bağlanmanın yetişkinlik döneminde çeşitli etmenlerin katkısıyla değişerek güvenli bağlanmaya doğru değişmesine, kazanılmış-güvenli bağlanma denilmektedir.^{52,53} Kazanılmış-güvenli bağlanmada, kişi çocukluk döneminde kendi ebeveynleri ile olumsuz ya da sevgiden yoksun bir ilişki yaşamış olabilir. Ancak yetişkin bağlanma protokolünde bu kişilerin olumsuz deneyimlerden açık şekilde ve tutarlı olarak bahsederek güvenli bağlanma kategorisinde yer alabildikleri görülmüştür. Çocuklukta ebeveynlerle yaşanan olumsuz anılarla başa çıkmayı ve olumlu değişimi sağlayabilecek koşullar, duygusal destek olabilecek bir figür olan eş, yakın arkadaş veya terapist ile sağlanabilir.⁵⁴ Kazanılmış-güvenli bağlanmaya sahip yetişkinlerin, güvenli bağlanan yetişkinler gibi çocuklarına karşı destekçi ve olumlu ebeveynlik davranışları gösterdikleri çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir.^{55,56} Ayrıca kazanılmış güvenli bağlanmaya sahip anneler ve bebekleri incelendiğinde, bu annelerin güvensiz bağlanan annelere kıyasla, bebekleriyle ilişkilerinde daha fazla güvenli bağlanma özellikleri gösterdikleri saptanmıştır.^{54,55}

Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg'un¹⁰ aktarım modelini⁵⁰ güncelleyerek annenin bağlanma temsilleri arasındaki bireysel farklılıklara odaklandıkları ve çocuğun bağlanma stiline olan katkısı ele aldıkları görülmektedir (Şekil 2). Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg'un¹⁰ modelinde, özellikle ebeveynin kendi bağlanma deneyimlerine dair öyküsü, çocuğun keşif ve yakınlık arayışındaki dengeyi yordamaktadır. Örneğin, kızgın ya da kaygılı olan ve kendilerine ebeveynleri tarafından bu şekilde davranılmış ebeveynler, çocuklarında kaygılı-dirençli güvensiz bağlanmayı tetikleyebilmektedirler.¹⁰ Ayrıca olumsuz bağlanma anılarını ya da bunların etkisini görmezden gelen ebeveynler, çocuklarında kaçınan güvensiz bağlanmaya istemeden de olsa yol açabilmektedirler. Kaygılı bağlanan bir ebeveyn, çocuğun ihtiyacına tutarsız yanıt verme eğilimindedir ve ancak çocuğunun ağlama gibi yoğun sinyallerine karşılık vermektedir.^{10,57,58} Kaçınan bağlanmaya sahip bir ebeveyn ise çocuğu endişeli değilken destekleyici olabilmektedir. Ancak çocuğun huzursuzluğuna ya da endişesine karşılık verememekte ve çocukla bağını koparmaktadır.^{10,57,58}

Sonuç olarak, çocuğuyla olan ilişkisinde onun ihtiyaçlarına ve sinyallerine, ebeveyn tarafından verilen karşılıklar, çocuğun bağlanma stilini şekillendirebilmektedir. Bu ihtiyaçları fark edip doğru şekilde anlayan ve zamanında cevap veren ebeveynlerin çocuklarının güvenli bağlanma geliştirdiği görülmektedir.¹⁰ Güvenli bağlanan çocuklar özgürce çevreyi keşfederken, kendilerine tutarlı davranan ve güvendikleri ebeveynlerine ihtiyaç anında yakınlaşabilmektedir. Tam tersine, çocukların ihtiyaçlarına duyarsız ebeveynlerin, çocuklarında güvensiz bağlanmaya zemin hazırladıkları ve bu çocukların kendilerini tetikte hissedip stres yaşadıkları gözlenmektedir. Annenin davranışlarına yönelik farkındalık kazanması, eğitimler yoluyla bilinçlenmesi ve ebeveynlik becerilerinin desteklenmesi anne duyarlılığını artırabilmektedir.^{59,60} Dolayısıyla anne duyarlılığının, annenin bağlanma deneyimleri ve çocuğun bağlanma güvenliği arasındaki aracı rolü kritik önemdedir. Güvensiz bağlanmanın nesiller arası aktarımı, aynı zamanda,

duygu düzenleme sorunlarının ve kısıtlı sosyal destek ağlarının aktarımını da destekleyerek psikopatoloji riskini artırabilmektedir.

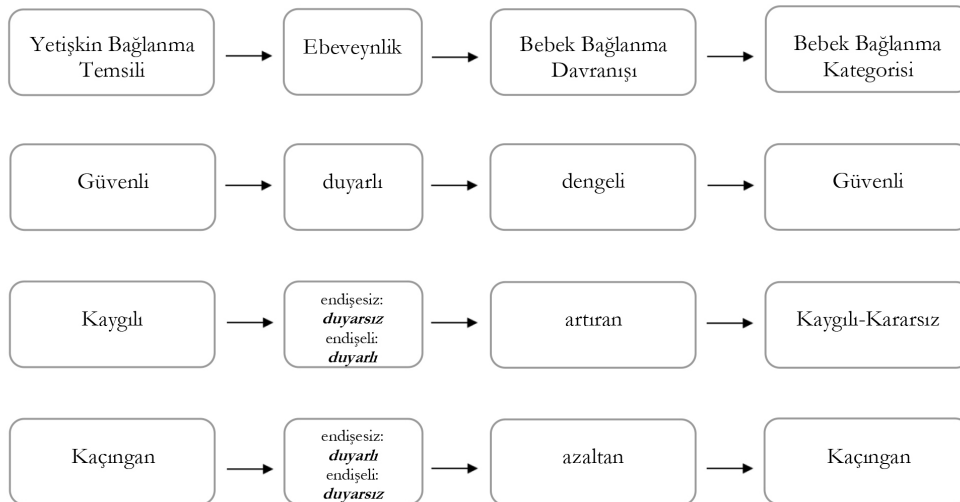
Psikopatolojinin Nesiller Arası Aktarımı

Psikolojik sorunlara anne ve babanın katkısı ve bu sorunların nesiller arası aktarımı çeşitli araştırmalarda ve boylamsal çalışmalarda gösterilmiştir.⁶¹⁻⁶³ Anne çocuğa genelde temel bakım veren aile üyesi olması sebebiyle, çocuk yetiştirmede babaya nazaran daha etkin olabilmektedir. Özellikle Türkiye'de, aile içindeki cinsiyet rollerinin sürdüğü geleneksel aile yapısının hala baskın olarak devam etmesi, ebeveynlik görevlerinin anneler tarafından yüklenilmesine neden olmaktadır.^{64,65} Bu doğrultuda annenin psikopatolojisinin nesiller arası aktarımında öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Annelerin psikolojik sorunları, hem çocuk-anne ilişkisi hem de ebeveyn davranışları üzerinden, çocuğun duygu düzenleme zorlukları ve psikolojik sorunlar yaşama riskini artırabilmektedir.^{27,66,67} Araştırmalarda annelerin farklı psikolojik semptomları çocuklarına bakarken gösterebildikleri vurgulansa bile^{68,69}, genel olarak anne depresyonu ve onun etkisi incelenmektedir.^{70,71} Bu kapsamda geliştirilen modeller de anne depresyonuna odaklanmaktadır.⁶

Psikopatolojinin Aktarım Modeli

Anne depresyonu ekseninde, Goodman ve Gotlib'in⁶ aktarım mekanizmasını anlamaya yönelik gelişimsel model'inde yer alan dört mekanizma, psikopatoloji geliştirme riskinin nesiller arası aktarım düzeneklerini örnekleyebilir. Bu mekanizmalar, depresyonun genetik olarak aktarımı, bozuk/disfonksiyonel nöro-düzenleyici mekanizma, annenin olumsuz biliş, davranış ve duygu durumuna maruz kalmak ve çocuğun içinde yetişmekte olduğu stresi artırabilecek yaşam koşullarıdır. Bu mekanizmaların önemini ve uzun vadeli etkisini ortaya koyan araştırmalar alan yazında bulunmaktadır.⁷²⁻⁷⁶



Şekil 2. Bağlanmanın nesiller arası aktarım modeli¹⁰

Goodman ve Gotlib⁶ modelinde yer alan ilk mekanizma olan genetik yatkınlığın çocuğa aktarımı sadece semptom düzeyinde gerçekleşmeyebilir. Aynı zamanda depresyonun gelişimine temel oluşturabilecek kişilik, mizaç, bilişsel değerlendirmeler, olumsuz duygu durumuna yatkınlık, olumsuz olana odaklanmaya yatkınlık gibi özelliklerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar Goodman ve Gotlib⁶ modelinde anne depresyonuna odaklanılsa da alkolizmden, bipolar bozukluğa, davranım bozukluğundan şizofreniye kadar pek çok psikolojik bozukluğun aktarımından da bu açıklayıcı mekanizmadan söz etmek mümkündür.⁷²⁻⁷⁴

Modelde duygu düzenlemeyi olumsuz etkileyebilecek bozuk nöro-düzenleyici mekanizma ise genetik faktörler aracılığı ile depresyonun ortaya çıkabileceğini vurgular. Aynı zamanda çocuğun anne karnındaki gelişiminin ve hatta annenin önceki dönemlerdeki yaşam stiline, çocukta nöro-endokrinolojik değişimlere neden olabileceğini vurgular.⁶ Buna paralel olarak hamilelik döneminde annenin psikolojik sorunlarının çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi araştırmalarda gösterilmiştir.⁷⁵ Örneğin Lahti ve ark'nın⁷⁶ takip ölçümlü çalışmasında hamilelikteki depresif semptomlar çocukluk döneminde görülen içselleştirme sorunlarını yordamaktadır.

Son olarak, depresif anneler çocuklarını daha yoğun şekilde olumsuz biliş, davranış ve duygu durumla yüz yüze bırakabilir ve çocuklarının sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanabilir.⁶ Ayrıca, erken çocukluk döneminde annenin farklı psikolojik semptomlarının bilişsel ve davranışsal sistemlerin aracılığı ile çocuğun içselleştirme ve dışsallaştırma davranışlarını şekillendirebileceği ülkemizde de gösterilmiştir.⁶⁶ Bu kapsamda, annenin hamilelikte veya doğum sonrası yaşadığı semptomların çocuğuna karşı duyarlılığını etkileyeceğini ve bağlanma ilişkisini zedeleyebileceğini öngörmek mümkündür.

Anne Duyarlılığı

Annenin duyarlılığı, çocuğun farklı ihtiyaçları hakkındaki ipuçlarını doğru anlama ve yanıt verme yeteneğini kapsamaktadır.¹² Farklı meta-analizlerde, anne duyarlılığının, çocuğun bağlanma güvenliği üzerinde güçlü bir etkiye sahip birincil yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir.^{77,78} Yalnızca Batı kültüründe değil, diğer kültürlerde de anne duyarlılığının çocuğun bağlanma güvenliği için en önemli faktör olduğu görülmektedir.^{39,79-81} Annenin duyarlı davranışları, çocuğun kendi davranışı ile anneden gelen tutarlı tepkinin art arda geldiğini algılamasına ve benlik farkındalığının oluşmasına katkı sağlamaktadır.^{39,82}

Çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı tepkiler vermiş annenin bakımı sayesinde, çocuk dışarıdan olumlu tepki almak için ne yapması gerektiğini anlayabilmektedir. Ancak annenin psikolojik sorunları yüzünden bu duyarlılığı beklenen şekilde ve sıklıkta sağlayamaması, çocuğun duygusal pusulasını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Çocuk bu farkındalığı geliştirmesi halinde, ilerleyen yaşlarda güvenli ilişkiler kurabilecek^{39,82} ve psikolojik sorunlara karşı daha yılmaz (resilient) olabilecektir.^{83,84} Bu yüzden erken dönemde anne duyarlılığının etkin şekilde ölçülmesi önemlidir. Annenin duyarlılığı genellikle

gözleme dayalı olarak Ainsworth Anne Duyarlık Ölçeği (ADÖ)⁸⁵, Anne Davranışları Sınıflandırma Seti (ADSS)⁸⁶ ve Duygusal Erişilebilirlik Ölçekleri (DEÖ)⁸⁷ ile değerlendirilmektedir.

İlk olarak Ainsworth, anne duyarlılığını ölçmek amacıyla Ainsworth ADÖ'yü laboratuvar gözlemlerinde kullanmıştır.⁸⁵ Bu ölçekte annenin duyarlılığı, bebeğin ihtiyaçlarına yönelik annenin farkındalığı, bu ihtiyaçların doğru bir şekilde anlaşılması ve zamanında cevap verilmesi gibi başlıklar altında 9 aralıkta (9= Yüksek duyarlı, 1= Çok duyarısız) değerlendirilmektedir. İkinci olarak, Pederson ve Moran⁸⁶, anne duyarlılığının farklı göstergelerini (örn. çocukla etkinlik hızını eşgüdüm içerisinde götürebilmek) tespit etmek amacıyla ADÖ'yü genişleterek Anne Davranışları Sınıflandırma Setini geliştirmişlerdir.

ADSS, annenin bakım verme davranışlarını içeren 90 maddeden oluşur ve her madde annenin duyarlılığını temsil eden davranışına göre eğitilmiş gözlemciler tarafından kodlanarak 1'den 9'a kadar kümelerle ayrılır (örn. 1 ile 3 arası annenin duyarlılığını en az temsil eden davranış, 7 ile 9 arası en çok temsil eden davranış olarak). Bu sınıflandırma metodolojisinin geçerliliği, Türkiye dahil³⁹, birçok kültürde yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur.^{88,89} Ek olarak, çocuğun bağlanma güvenliği ile anne duyarlılığının pozitif ilişkili olduğu gösterilmiştir.^{39,88} Son olarak, DEÖ hem anne hem de çocuk davranışlarını anne-çocuk ilişkisi içinde gözleme dayanarak ve genelde oyun sırasında değerlendirmektedir.^{87,90} DEÖ, duyarlılığı şekillendiren farklı yetişkin davranışlarını dikkate alması, puanlaması ve daha detaylı bilgi vermesi açısından, diğer ölçüm yöntemlerinden olumlu anlamda ayrılmaktadır. Ayrıca geniş yaş aralığı (0-5 yaş) sayesinde anne-çocuk ilişkisinde farklı yaş gruplarında gözlem yapabilmeyi sağlamaktadır.⁸⁷

Annenin Duygusal Erişilebilirliği

"Duygusal erişilebilirlik" kavramı, annenin duyarlı davranışlarını ve çocuğun keşfine desteğini kapsamak üzere Mahler ve ark.⁹¹ tarafından kuramsallaştırılmıştır. Duygusal olarak erişilebilir olan bir anne, çocuğunun oyun esnasındaki keşiflerine izin verir ve çocuğun özerkliğine alan bırakır.⁹¹ İlerleyen yıllarda, Biringen ve Robinson⁹², bağlanma teorisine¹² dayanan duygusal erişilebilirlik kavramındaki duyarlılığı, ebeveyn ve çocuk arasındaki karşılıklı bir duygusal etkileşim içinde gelişebileceğini vurgulayarak katkıda bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Biringen⁹⁰, ebeveynin dört davranış boyutunu (duyarlılık, yapılandırma, müdahaleci olmama ve düşmanca davranmama) ve çocuğun iki davranış boyutunu (cevap verme ve ilişkilene) içeren bir kodlama şeması olan DEÖ'yü geliştirmiştir. Bu kodlama şemasında, bağımsız gözlemciler annenin en uygun davranışlarını farklı boyutlar kapsamında yüksekten alçağa doğru (7 ile 1 arasında) puanlanmaktadır.

DEÖ'nün son versiyonunda⁸⁷, ilk yetişkin boyutu olan ebeveynin duyarlılığı, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını okuyabilme ve sıcak, samimi ve pozitif bir şekilde cevap verebilme becerisi olarak tanımlanır. Aynı zamanda ihtiyaçları doğru bir şekilde anlamak ve zamanında cevap vermek gibi sözlü ve sözlü olmayan ifadeleri kullanımlarını da dikkate alır. Araştırmalar çocuğun ihtiyaçlarına karşı annenin duyarlı davranışlarının çocuğun bağlanma

güvenliği üzerinde en etkili faktör olduğunu göstermiştir.^{39,79,80} DEÖ'deki ebeveyn duyarlılığı ile çocuğun güvenli bağlanması arasında pozitif ilişki de araştırmalarda ortaya konulmuştur.^{93,94} Benzer şekilde, Türkiye'de düşük SED'den alınmış örneklerde erken çocukluk dönemini inceleyen bir tez çalışmasında, DEÖ ile annenin duyarlılığı değerlendirilmiş ve çocuğun bağlanma güvenliği ile pozitif ilişki saptanmıştır.⁹⁵

Ölçeğin ikinci boyutu olan ebeveynin etkileşim sırasında uyguladığı yapılandırma boyutu, çocuğu bilişsel olarak üst seviyeye çıkarmak için uygun öneriler ve seçenekler sunma, sınır koyma, kılavuz olma ve olumlu bir ortam yaratarak duygusal olarak destek olma gibi davranışları içermektedir. Bu yapılandırma davranışları çocuğun bilişsel farkındalığını ve düzenleme becerilerini olumlu olarak etkilemektedir.^{96,97} DEÖ ile anne yapılandırma davranışlarının incelendiği çalışmalarda çocuğun bağlanma güvenliği ile pozitif ilişki tespit edilmiştir.^{93,98} Türkiye'de ise, DEÖ kullanılarak annenin yapılandırma davranışlarının değerlendirildiği bir çalışmada yapılandırma davranışlarının çocuğun bağlanma güvenliği ile pozitif bir ilişki gösterdiği görülmüştür.⁹⁵

Üçüncü boyut ise ebeveynin müdahaleci olup olmamasına odaklanmaktadır. Ebeveynin çocuğun özerkliğini desteklemesi ve bağımsızlığını ihlal etmemesi (örn. etkileşime katılırken belli bir süre beklemesi ve çocuğun yönlendirmesini takip etmesi) gibi davranışları değerlendirilmektedir. Müdahaleci davranışlar, çocuğun ihtiyaçlarını ve sinyallerini okumakta güçlüğü yansıtmakta ve annenin duyarlı davranışları ile negatif ilişki göstermektedir.⁹⁹ Annelerin yapılandırma ve müdahaleci olmama davranışlarının değerlendirildiği boylamsal bir çalışmada, çocuk 3 yaşındayken ölçülen annenin müdahaleci davranışlarının, okul çağına gelen çocuklardaki içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerini ve düşük sosyal yetkinliği yordadığı saptanmıştır.¹⁰⁰ Çocuğu ile etkileşiminde annenin müdahaleci davranışları, çocuğun bağlanma güvenliği ile negatif ilişkilidir.^{93,94} Bunun başlıca nedeni, annenin çocuğun özerkliğine müdahale ederken onun oyun içindeki keşif alanını kısıtlaması ve kontrol edici davranmasıdır. Bu çocuğun bağlanma güvenliğini olumsuz etkilemektedir.

Ölçekteki son yetişkin boyutu ise, ebeveynin düşmanca tavrına, ifade ve tutumuna odaklanır. Bu boyutta çocuğa karşı saygısız, sabırsız ve açık ya da üstü kapalı saldırgan davranışları (örn. olumsuz/argo kelimeler kullanmak ve stresli zamanlarda duygularını düzenleyememek) saptamak hedeflenmektedir. Annenin düşmanca davranması, çocuğun duygusal ve bilişsel gelişimini büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir.^{101,102} Okul öncesi dönemde düşmanca davranan annelerin çocuklarının, bilişsel performanslarının düşmanca davranmayan annelerin çocuklarına kıyasla, daha düşük puan aldıkları görülmüştür. Ayrıca bu çocuklar, kendi ilişkilerinde de daha agresif davranmaktadırlar.¹⁰¹ Kötü ve düşmanca ebeveynlik davranışları hem Batı¹⁰³ hem de Doğu¹⁰⁴ kültürlerinde, çocuğun duygu düzenleme becerilerindeki problemleri yordamaktadır. Çocuğunu beslerken ve oyun oynarken düşmanca ve hakaret içeren ifadeler tüm sosyoekonomik gruplardaki çocukların güvenli bağlanması ile negatif ilişkilidir.^{105,106} Annenin düşmanca

davranışlarının DEÖ ile değerlendirildiği çalışmalarda ise yine benzer olarak negatif ilişki görülmektedir.^{93,94,98} Annenin bu ebeveynlik davranışlarının çocuğun bağlanma güvenliği kadar başka alanlarda da etkili olduğu tespit edilmiştir.

Erken Çocuklukta Annenin Duygusal Erişilebilirliğinin Etkisi

Annenin erişilebilir oluşu ve duyarlı bakım davranışları sunması, bebeklerin sosyal (diğerleriyle iş birliği, iletişim kurabilme) ve bilişsel becerilerine (dikkatini kontrol edebilme becerileri)¹⁰⁷, öğrenme ve dil gelişimine (alıcı ve ifade edici dil) katkı sağlamaktadır.¹⁰⁸ Anne duyarlılığı ve bebeklerde güvenlik duygusunun oluşması, bebeğe duygularını etkili bir şekilde düzenleme becerisini kazandırır.^{109,110} Diğer bir deyişle, anne çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlı ve sıcak cevap verirken sıkıntılı anlarda kendisini ve duygusunu düzenleme yetisini destekler.⁸² Bu durum, çocukların yaşayacakları psikolojik sorunlar karşısında duygularını düzenleyebilme yetkinliğine, olumlu bağlanma ilişkisi geliştirerek bu ilişki referansı ile sosyal desteğe ulaşmasına yardımcı olabilir. Örneğin; 0-3 yaş aralığında anne duyarlılığının, çocuğun duygu düzenleme becerileri (örn. hayal kırıklığı gibi zor duygularla baş etmeleri gereken durumlarda duygularını düzenleyebilme) ve duygusal yeterliliği için olumlu rol oynadığı saptanmıştır.¹¹¹⁻¹¹³ Diğer yandan, erken çocukluk döneminde annenin duyarlı davranışlarının çocuğun dışsallaştırma davranış problemleri ile negatif ilişkili olduğu gösterilmiştir.¹¹⁴

Anne duyarlılığı ile bağlanma güvenliği desteklenmiş çocuklar daha yılmaz hale gelebilmektedirler.^{83,84} Nitekim yapılan araştırmalar sayesinde, anne duyarlılığının çocuğun yaşayabileceği davranışsal ve psikolojik sorunlar karşısında koruyucu bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir.¹¹⁵ Bu kapsamda, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanma güvenliğine odaklanan müdahale programları bulunmaktadır.

Bağlanma Odaklı Müdahale Programları

Alanyazında bağlanmanın çocuğun psikolojik sağlığına olası katkısı dikkate alındığında anne duyarlılığının koruyucu rolüne işaret eden araştırmalar, bağlanma odaklı müdahale programlarının gelişmesini sağlamıştır. Bu programlardan ikisi ülkemize kazandırılmıştır. İlk olarak, "Video Geribildirimli Olumlu Ebeveynlik ve Duyarlı Disiplini Destekleme Programı", annenin duyarlı davranışlarını desteklerken müdahaleciliğini engellemeyi ve disiplin yöntemlerini artırmayı amaçlamaktadır.¹¹⁶ Programda, anne ve çocuk etkileşimleri videoya kaydedilerek anneye geribildirimler verilmektedir. Video Geribildirimli Olumlu Ebeveynlik ve Duyarlı Disiplini Destekleme Programı, dışsallaştırma davranış problemleri (örn. sosyal kurallara ve beklentilere karşı saldırgan ve zararlı davranışları) olan çocukların annelerine uygulanmıştır ve annelerin duyarlı davranışlarını ve olumlu disiplin yöntemlerini kullanmalarını artırdığı görülmüştür.¹¹⁷ Program Türkiye'de düşük SED'den seçilen örneklerde ve 9-33 aylık çocukların annelerine uygulanmış ve geribildirim sonucunda annelerin hem gözlem ile ölçülen duyarlı davranışlarında hem de rapor ettikleri duyarlı tutumlarda anlamlı artış gözlenmiştir.^{118,119}

İkinci program olan “Güvenli Çember Ebeveynlik Programı” ise, annenin çocukla kurduğu etkileşiminde duygularını düzenleyebilmesine, çocuğunun ihtiyaçlarına karşı duyarlı davranabilme becerilerine ve çocuğun bağlanma güvenliğini artırmaya odaklanmaktadır.¹²⁰ Bu programın, iki yaşında çocuk sahibi anneler ile yapılan bir araştırmada, annelerde çocuk bakımındaki çaresizliği ve olumsuz duyguları azalttığı saptanmıştır.¹²¹ Diğer bir araştırmada ise programın, 6 ve 12 yaş aralığındaki ebeveynlerde ebeveyn stresini azaltmada etkili olduğu ve çocukların duygusal ve davranışsal zorlanmalarını azaltabildiği vurgulanmıştır.¹²² Türkiye’de düşük SED grubunda annelere uygulanan bu programın, yapılan ev gözlemlerinde çocuğun bağlanma güvenliğini, annenin ebeveynlik davranışlarına dair bildirimlerini ve annenin depresif semptomlarını olumlu şekilde etkilediği tespit edilmiştir.^{123,124} Bu müdahale programlarındaki olumlu sonuçlar, anne duyarlılığının değişebileceğine ve risk grubunda yer alan annelere yönelik destek programlarının katkı sağlayabileceğine işaret etmektedir.

Sonuç

Bu derlemede, erken çocukluk dönemindeki bağlanmanın ve psikopatolojinin nesiller arasında aktarım düzenekleri incelenmiştir. Bu çerçevede, Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg modeli ve Goodman ve Gotlib modeli araştırma bulguları ışığında değerlendirilmiştir. Hem bağlanmanın hem psikopatolojinin nesiller arası aktarımında anne duyarlılığının önemi irdelenmiştir. Ayrıca anne duyarlılığının ölçüm yöntemleri özetlenmiş ve anne duygusal erişilebilirlik ölçeğindeki ebeveyn davranış tipleri, alan yazındaki bulgularla ele alınmıştır. Diğer yandan, anne duyarlılığının etkisine ve bağlanma güvenliğine yönelik Türkiye’de de uygulanmış bağlanma temelli müdahale programları paylaşılmıştır. Sonuç olarak, bu derlemenin Türkiye’de bağlanma ve psikopatoloji ekseninde araştırmalar yürütenler ve önleyici müdahale programları tasarlayacaklar için yararlı bir kaynak oluşturacağı umulmaktadır.

Etik

Hakem Değerlendirmesi: Editörler kurulu dışında olan kişiler tarafından değerlendirilmiştir.

Yazarlık Katkıları

Cerrahi ve Medikal Uygulama: Z.T.G., G.A., Konsept: Z.T.G., G.A., Dizayn: Z.T.G., G.A., Veri Toplama veya İşleme: Z.T.G., G.A., Analiz veya Yorumlama: Z.T.G., G.A., Literatür Arama: Z.T.G., G.A., Yazan: Z.T.G., G.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

Kaynaklar

1. Sroufe LA, Carlson E, Shulman, S. Individuals in relationships: Development from infancy through adolescence. In: Funder DC, Parke RD, Tomlinson-Keasey C, Widaman K, eds. Studying lives

through time: Personality and development. American Psychological Association; 1993:315-342.

- Bizzi F, Ensink K, Borelli JL, Mora SC, Cavanna D. Attachment and reflective functioning in children with somatic symptom disorders and disruptive behavior disorders. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2018;28:705-717.
- Van IJzendoorn MH. Adult Attachment Representations, Parental Responsiveness, and Infant Attachment: A Meta-Analysis on the Predictive Validity of the Adult Attachment Interview. *Psychol Bull*. 1995;117:387-403.
- Verhage ML, Schuengel C, Madigan S, Fearon RMP, Oosterman M, Cassibba R, Bakermans-Kranenburg MJ, van IJzendoorn MH. Narrowing the transmission gap: A synthesis of three decades of research on intergenerational transmission of attachment. *Psychol Bull*. 2016;142:337-366.
- Şen S, Kavlak O. Transgenerational attachment in Manisa, Turkey. *Contemporary Nurse*. 2012;41:126-132.
- Goodman SH, Gotlib IH. Risk for psychopathology in the children of depressed mothers: A developmental model for understanding mechanisms of transmission. *Psychol Rev*. 1999;106:458-490.
- Clark DB, Cornelius J, Wood DS, Vanyukov M. Psychopathology risk transmission in children of parents with substance use disorders. *Am J Psychiatry*. 2004;161:685-691.
- Halevi G, Djalovski A, Kanat-Maymon Y, Yirmiya K, Zagoory-Sharon O, Koren L, Feldman R. The social transmission of risk: Maternal stress physiology, synchronous parenting, and well-being mediate the effects of war exposure on child psychopathology. *J Abnorm Psychol*. 2017;126:1087-1103.
- Plant DT, Barker ED, Waters CS, Pawlby S, Pariante CM. Intergenerational transmission of maltreatment and psychopathology: The role of antenatal depression. *Psychol Med*. 2013;43:519-528.
- Van IJzendoorn MH, Bakermans-Kranenburg M. Bridges across the intergenerational transmission of attachment gap. *Curr Opin Psychol*. 2019;6:31-36.
- Bowlby J. Attachment and Loss Vol. 1: Attachment (2nd Ed). New Basic Books; 1969.
- Ainsworth MD, Blehar MC, Waters E, Wall S. Patterns of attachment: A Psychological study of the strange situation. Hillsdale, NJ: Erlbaum; 1978.
- Van IJzendoorn MH, Schuengel C, Bakermans-Kranenburg MJ. Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Dev Psychopathol*. 1999;11:225-249.
- Chodorow N. The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender. Berkeley, CA: University of California Press; 1978.
- Bowlby J. Attachment and loss: Retrospect and prospect. *Am J Orthopsychiatry*. 1982;52:664-678.
- Slade A. Quality of attachment and early symbolic play. *Developmental Psychology*. 1987;23:78-85.
- Maccoby EE. Middle childhood in the context of the family. In: Collins WA, ed. Development during middle childhood: The years from six to twelve. Washington, DC: National Academy Press; 1984:184-239.
- Bretherton I. Making friends with one-year-olds: An experimental study of infant-stranger interaction, Merrill-Palmer Quarterly. 1978;24:29-51.
- Sroufe LA, Waters E. Attachment as an organizational construct, *Child Development*. 1977;48:1184-1199.
- Ainsworth MDS, Bell SM. Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*. 1970;41:49-67.

21. Kerns KA, Brumariu LE. Is Insecure Parent-Child Attachment a Risk Factor for the Development of Anxiety in Childhood or Adolescence? *Child Dev Perspect.* 2014;1:12-17.
22. Ainsworth MDS. Attachment. In: Endler NS, McVicker J, eds. *Personality and the behavioral disorders.* New York: Wiley; 1984;559-602.
23. Main M, Solomon J. Procedures for identifying disorganized/disoriented infants during the Ainsworth Strange Situation. In: Greenberg M, Cicchetti D, Cummings M, eds. *Attachment in the preschool years.* Chicago: University of Chicago Press; 1990:121-160.
24. Carlson V, Cicchetti D, Barnett D, Braunwald KG. Disorganized/Disoriented attachment relationships in maltreated infants. *Developmental Psychology.* 1989;25:525-531.
25. Brenning KM, Soenens B, Braet C, Bosmans G. Attachment and depressive symptoms in middle childhood and early adolescence: Testing the validity of the emotion regulation model of attachment. *Personal Relationships.* 2012;19:445-464.
26. Brenning KM, Braet C. The emotion regulation model of attachment: An emotion-specific approach. *Personal Relationships.* 2013;20:107-123.
27. Brumariu LE. Parent-child attachment and emotion regulation. *New Dir Child Adolesc Dev.* 2015;148:31-45.
28. Groh AM, Roisman GI, IJzendoorn M, Bakermans-Kranenburg M, Fearon PM. The significance of insecure and disorganized attachment for children's internalizing symptoms: A meta-analytic study. *Child Dev.* 2012;83:591-610.
29. Fearon RP, Bakermans-Kranenburg MJ, van IJzendoorn MH, Lapsley AM, Roisman GI. The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: a meta-analytic study. *Child Dev.* 2010;81:435-456.
30. Belsky J, Fearon RM. Early attachment security, subsequent maternal sensitivity, and later child development does continuity in development depend upon continuity of caregiving? *Attach Hum Dev.* 2002;4:361-387.
31. Thompson RA, Meyer S. The socialization of emotion regulation in the family. In: Gross J, ed. *Handbook of emotion regulation.* NY: Guilford Press; 2007:249-268.
32. Schneider BH, Atkinson L, Tardif C. Child-parent attachment and children's peer relations: A quantitative review. *Dev Psychol.* 2001;37:86-100.
33. Ştefan CA, Avram J. The multifaceted role of attachment during preschool: moderator of its indirect effect on empathy through emotion regulation. *Early Child Development and Care.* 2018;1:62-76.
34. Psychogiou L, Nath S, Kallitsoglou A, Dimatis K, Parry E, Russell AE, Yılmaz M, Kuyken W, Moberly NJ. Children's emotion understanding in relation to attachment to mother and father. *Br J Dev Psychol.* 2018;36:557-572.
35. Brumariu LE, Kerns KA, Seibert A. Mother-child attachment, emotion regulation, and anxiety symptoms in middle childhood. *Personal Relationships.* 2012;19:569-585.
36. Colonnese C, Draijer EM, Jan J M Stams G, Van der Bruggen CO, Bögels SM, Noom MJ. The relation between insecure attachment and child anxiety: a meta-analytic review. *J Clin Child Adolesc Psychol.* 2011;40:630-645.
37. Helsen M, Volleberg W, Meeus W. Social support from parents and friends and emotional problems in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence.* 2000;29:319-335.
38. Crockenberg SB. Infant irritability, mother responsiveness, and social support influences on the security of infant-mother attachment. *Child Dev.* 1981;52:857-865.
39. Sümer N, Sayıl M, Berument SK. Anne duyarlılığı ve çocuklarda bağlanma (1. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları; 2016.
40. Keskin G, Çam O. Adolescents' strengths and difficulties: approach to attachment styles. *J Psychiatr Ment Health Nurs.* 2010;17:433-441.
41. Ainsworth MD. The development of infant-mother attachment. In: Cardwell B, Ricciuti H, eds. *Review of child development research.* Chicago: University of Chicago Press; 1973:1-94.
42. Feeney JA, Noller P, Roberts N. Attachment and close relationships. In: Clyde-Hendrick C, Hendrick SS, eds. *Close relationships: A sourcebook.* Thousand Oaks, California: Sage Publications; 2000:185-201.
43. Waters E, Hamilton CE, Weinfield NS. The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: general introduction. *Child Dev.* 2000;71:678-683.
44. Cassibba R, Van IJzendoorn M, Coppola G. Emotional availability and attachment across generations: Variations in patterns associated with infant health risk status. *Child Care Health Dev.* 2011;38:538-544.
45. Bernier A, Matte-Gagné C, Bélanger MÈ, Whipple N. Taking stock of two decades of attachment transmission gap: broadening the assessment of maternal behavior. *Child Dev.* 2014;85:1852-1865.
46. George C, Kaplan N, Main M. *Adult Attachment Interview.* Berkeley: Department of Psychology; University of California; 1984.
47. Kondo-Ikemura K, Behrens KY, Umemura T, Nakano S. Japanese mothers' prebirth Adult Attachment Interview predicts their infants' response to the Strange Situation Procedure: The strange situation in Japan revisited three decades later. *Dev Psychol.* 2018;54:2007-2015.
48. Mesman J, IJzendoorn M, Sagi-Schwartz A. Cross-cultural patterns of attachment. Universal and contextual dimensions. In: Cassidy J, Shaver P, eds. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications.* New York: Guilford; 2016.
49. Brennan KA, Clark CL, Shaver PR. Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In: Simpson JA, Rholes WS, eds. *Attachment theory and close relationships.* New York: Guilford Press; 1998:46-76.
50. Van IJzendoorn MH, Bakermans-Kranenburg M. Intergenerational transmission of attachment: A move to the contextual level. In: Atkinson L, Zucker KJ, eds. *Attachment and psychopathology.* New York: Guilford; 1997:1135-1170.
51. Bowlby J. *A secure base: Parent child attachment and healthy human development.* New York: Basic Books; 1988.
52. Hesse E. The Adult Attachment Interview: Protocol, method of analysis, and empirical studies. In: Cassidy J, Shaver PR, eds. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications.* The Guilford Press; 2008:552-598.
53. Main M, Goldwyn R, Hesse E. *Adult attachment scoring and classification system.* Unpublished manuscripts. University of California, Berkeley; 2003.
54. Saunders R, Jacobvitz D, Zaccagnino MA, Beverung L, Hazen N. Pathways to earned-security: The role of alternative support figures. *Attach Hum Dev.* 2011;13:403-420.
55. Pearson JL, Cohn DA, Cowen PA, Cowen CP. Earned and continuous-security in adult attachment: Relation to depressive symptomatology and parenting style. *Development and Psychopathology.* 1994;6:359-373.
56. Phelps JL, Belsky J, Crnic K. Earned security, daily stress, and parenting: A comparison of five alternative models. *Dev Psychopathol.* 1998;10:21-38.
57. Belsky J, Fearon RMP. Precursors of attachment security. In: Cassidy J, Shaver RP, eds. *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical.* The Guilford Press; 2016.
58. Leerkes EM, Zhou N. Maternal sensitivity to distress and attachment outcomes: Interactions with sensitivity to nondistress and infant temperament. *J Fam Psychol.* 2018;32:753-761.
59. Van IJzendoorn M, Juffer F, Duyvesteyn MG. Breaking the intergenerational cycle of insecure attachment: A review of the

- effects of attachment-based interventions on maternal sensitivity and infant security. *J Child Psychol Psychiatry*. 1995;36:225-248.
60. Moss E, Dubois-Comtois K, Cyr C, Tarabulsky GM, St-Laurent D, Bernier A. Efficacy of a home-visiting intervention aimed at improving maternal sensitivity, child attachment and behavioral outcomes for maltreated children: A randomized control trial. *Dev Psychopathol*. 2011;23:195-210.
 61. Barker B, Iles JE, Ramchandani PG. Fathers, fathering and child psychopathology. *Curr Opin Psychol*. 2017;15:87-92.
 62. Velders FP, Dieleman G, Henrichs J, Jaddoe VW, Hofman A, Verhulst FC, Hudziak JJ, Tiemeier H. Prenatal and postnatal psychological symptoms of parents and family functioning: the impact on child emotional and behavioural problems. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2011;20:341-350.
 63. Weijers D, van Steensel FJA, Bögels SM. Associations between psychopathology in mothers, fathers and their children: A structural modeling approach. *J Child Fam Stud*. 2018;27:1992-2003.
 64. Erkal S, Copur Z, Dogan N, Safak S. Examining the relationship between parents' gender roles and responsibilities towards their children (A Turkish example). *Social Behavior and Personality: An International Journal*. 2007;35:1221-1234.
 65. Sunar D, Fişek E. Contemporary Turkish families. In: Gielen U, Roopnarine J, eds. *Families in global perspective*. Allyn & Bacon/Pearson; 2005:169-183.
 66. Arikant G, Kumru A. Pattern of associations between maternal symptoms and child problem behaviors: The mediating role of mentalization, negative intentionality, and unsupportive emotion socialization. *Child Psychiatry Hum Dev*. 2021;54:640-653.
 67. Bariola E, Hughes EK, Gullone E. Relationships between parent and child emotion regulation strategy use: A brief report. *Journal of Child and Family Studies*. 2012;21:443-448.
 68. Kaufman EA, Puzia ME, Mead HK, Crowell SE, McEachern A, Beauchaine TP. Children's emotion regulation difficulties mediate the association between maternal borderline and antisocial symptoms and youth behavior problems over 1 year. *Journal Pers Disord*. 2017;31:170-192.
 69. Barker ED, Jaffee SR, Uher R, Maughan B. The contribution of prenatal and postnatal maternal anxiety and depression to child maladjustment, *Depress Anxiety*. 2011;28:696-702.
 70. Weissman MM, Pilowsky DJ, Wickramaratne PJ, Talati A, Wisniewski SR, Fava M, Hughes CW, Garber J, Malloy E, King CA, Cerda G, Sood AB, Alpert JE, Trivedi MH, Rush AJ; STAR*D-Child Team. Remissions in maternal depression and child psychopathology. *JAMA*. 2006;295:1389-1398.
 71. Weissman MM, Warner V, Wickramaratne P, Moreau D, Olfson M. Offspring of depressed parents: 10 years later. *Arch Gen Psychiatry*. 1997;54:932-940.
 72. Moffitt TE. The new look of behavioral genetics in developmental psychopathology: Gene-environment interplay in antisocial behaviors. *Psychol Bull*. 2005;131:533-554.
 73. Silberg JL, Maes H, Eaves LJ. Genetic and environmental influences on the transmission of parental depression to children depression and conduct disturbance: An extended children of twins study. *J Child Psychol Psychiatry*. 2010;51:734-744.
 74. Tsuang MT, Stone WS, Faraone SV. Schizophrenia: A Review of Genetic Studies. *Harv Rev Psychiatry*. 1999;7:185-207.
 75. Slade A, Cohen LJ, Sadler LS, Miller M. The psychology and psychopathology of pregnancy. In: Zeanah CH, ed. *Handbook of Infant Mental Health*. New York: Guilford Press; 2009:22-29.
 76. Lahti M, Savolainen K, Tuovinen S, Pesonen AK, Lahti J, Heinonen K, Hämaläinen E, Laivuori H, Villa PM, Reynolds RM, Kajantie E, Räikkönen K. Maternal Depressive Symptoms During and After Pregnancy and Psychiatric Problems in Children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2017;56:30-39.e7.
 77. De Wolff MS, Van IJzendoorn MH. Sensitivity and Attachment A Meta-Analysis on Parental Antecedents of Infant Attachment. *Child Dev*. 1997;68:571-591.
 78. Van IJzendoorn MH, Vereijken CM, Bakermans-Kranenburg MJ, Riksen-Walraven JM. Assessing attachment security with the Attachment Q Sort: Meta-analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child Dev*. 2004;75:1188-1213.
 79. Pederson DR, Gleason KE, Moran G, Bento S. Maternal attachment representations, maternal sensitivity and the infant-mother attachment relationship. *Dev Psychol*. 1998;34:925-933.
 80. Behrens KY, Haltigan JD, Bahm NI. Infant attachment, adult attachment, and maternal sensitivity: revisiting the intergenerational transmission gap. *Attach Hum Dev*. 2016;18:337-353.
 81. Yerlioglu AE. The relation of attachment security with maternal responsiveness and child's socioemotional competence: Using the Attachment Q-set with a Turkish preschool sample. Master Thesis. Boğaziçi University, İstanbul; 2010.
 82. Thompson RA. The development of the person: Social understanding, relationships, self, conscience. In: Damon W, Lerner RM, Eisenberg N, eds. *Handbook of Child Psychology: Social, emotional, and personality development* (6th ed.). Hoboken, NJ: Wiley; 2006:24-98.
 83. Kim-Cohen J. Resilience and developmental psychopathology. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*. 2007;16:271-283.
 84. Kumpfer KL. Factors and Processes Contributing to Resilience. In: Glantz MD, Johnson JL, eds. *Resilience and Development: Positive Life Adaptations*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers; 2002:179-224.
 85. Ainsworth MDS, Bell SM, Stayton D. Infant-mother attachment and social development. In: Richards MP, ed. *The introduction of the child into a social world*. London: Cambridge University Press; 1974:99-135.
 86. Pederson DR, Moran G. Appendix B: Maternal behavior Q-set. In: Waters E, Vaughn BE, Posada G, Kondo-Ikemura K, eds. *Caregiving, cultural, and cognitive perspectives on secure-base behavior and working models: New growing points of attachment theory and research*. Monographs of the Society for Research in Child Development. 1995;60:247-254.
 87. Biringen Z. *The Emotional Availability Scales Manual*, (4th Ed). Boulder, CO: International Center for Excellence in Emotional Availability; 2008.
 88. Pederson DR, Moran G, Sitko C, Campbell K, Ghesquire K, Acton H. Maternal sensitivity and the security of infant-mother attachment: A Q-sort study. *Child Development*. 1990;61:1974-1983.
 89. Posada G, Jacobs A, Carbonell OA, Alzate G, Bustamante MR, Arenas A. Maternal care and attachment security in ordinary and emergency contexts. *Developmental Psychology*. 1999;35:1379-1388.
 90. Biringen Z. Perceptions of and interactions with one's child. *Dissertation Abstracts International*, 1987;12:48.
 91. Mahler M, Pine F, Bergman A. *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York Basic Books; 1975.
 92. Biringen Z, Robinson J. Emotional availability in mother-child interactions: A reconceptualization for research. *Am J Orthopsychiatry*. 1991;61:258-271.
 93. Ziv Y, Sagi A, Gini M, Karie-Koren N, Joels T. Emotional availability as related to quality of infant-mother attachment. In: *International Conference on Infant Studies*, Providence, RI; 1996.
 94. Easterbrooks MA, Biesecker JF, Lyons-Ruth K. Infancy predictors of emotional availability in middle childhood: The roles of attachment security and maternal depressive symptomatology. *Attach Hum Dev*. 2010;2:170-187.
 95. Taşel-Günel İZ. Investigating the role of mother's partner attachment, parenting stress, emotional availability. *Yayımlanmamış Master Thesis*, Özyeğin University, İstanbul; 2020.

96. Neitzel C, Stright AD. Mothers' scaffolding of children's problem solving: establishing a foundation of academic self-regulatory competence. *J Fam Psychol.* 2003;17:147-159.
97. Hammond SI, Müller U, Carpendale JI, Bibok MB, Liebermann-Finestone DP. The effects of parental scaffolding on preschoolers' executive function. *Dev Psychol.* 2012;48:271-281.
98. Aviezer O, Sagi A, Joels T, Ziv Y. Emotional availability and attachment representations in kibbutz infants and their mothers. *Dev Psychol.* 1999;35:811-821.
99. Smaling HJ, Huijbregts SC, van der Heijden KB, van Goozen SH, Swaab H. Prenatal reflective functioning and development of aggression in infancy: The roles of maternal intrusiveness and sensitivity. *J Abnorm Child Psychol.* 2017;45:237-248.
100. Matte-Gagne C, Harvey B, Stack DM, Serbin LA. Contextual specificity in the relationship between maternal autonomy support and children's socio-emotional development: A longitudinal study from preschool to preadolescence. *Journal of Youth Adolescence.* 2015;44:1528-1541.
101. Hoffman-Plotkin D, Twentyman CT. A Multimodal Assessment of Behavioral and Cognitive Deficits in Abused and Neglected Preschoolers. *Child Dev.* 1984;55:794-802.
102. Maughan A, Cicchetti D. Impact of child maltreatment and interadult violence on children's emotion regulation abilities and socioemotional adjustment. *Child Dev* 2002;73:1525-1542.
103. Shipman KL, Schneider R, Fitzegerald MM, Sims C, Swisher L, Edwards A. Maternal Emotion Socialization in Maltreating and Non-Maltreating Families: Implications for Children's Emotion Regulation, *Social Development.* 2007;16:268-285.
104. Chang L, Schwartz D, Dodge K, McBride-Chang C. Harsh Parenting in Relation to Child Emotion Regulation and Aggression, *J Fam Psychol.* 2003;17:598-606.
105. Baer JC, Martinez CD. Child maltreatment and insecure attachment: A meta-analysis, *Journal of Reproductive and Infant Psychology.* 2006;24:187-197.
106. Egeland B, Sroufe LA. Attachment and early maltreatment. *Child Development.* 1981;52:44-52.
107. Landry SH, Smith KE, Swank PR. Responsive parenting: Establishing early foundations for social, communication, and independent problem-solving skills. *Dev Psychol.* 2006;42:627-642.
108. Mistry RS, Biesanz JC, Taylor LC, Burchinal M, Cox MJ. Family income and its relation to preschool children's adjustment for families in the NICHD study of early child care. *Dev Psychol.* 2004;40:727-745.
109. Biringer Z, Easterbrooks MA. Emotional availability: concept, research, and window on developmental psychopathology. *Dev Psychopathol.* 2012;24:1-8.
110. Eiden RD, Colder C, Edwards EP, Leonard KE. A longitudinal study of social competence among children of alcoholic and nonalcoholic parents: role of parental psychopathology, parental warmth, and self-regulation. *Psychol Addict Behav.* 2009;23:36-46.
111. Little C, Carter AS. Negative emotional reactivity and regulation in 12-month-olds following emotional challenge: Contributions of maternal-infant emotional availability in a low-income sample. *Infant Ment Health J.* 2005;26:354-368.
112. Feldman R, Eidelman AI, Rotenberg N. Parenting stress, infant emotion regulation, maternal sensitivity, and the cognitive development of triplets: a model for parent and child influences in a unique ecology. *Child Dev.* 2004;75:1774-1791.
113. Leerkes EM, Blankson AN, O'Brien M. Differential effects of maternal sensitivity to infant distress and nondistress on social-emotional functioning, *Child Dev.* 2009;80:762-775.
114. Bohlin G, Hagekull B. Socio-emotional development: From infancy to young adulthood. *Scand J Psychol.* 2009;50:592-601.
115. Armstrong MI, Birnie-Lefcovitch S, Ungar MT. Pathways between social support, family well-being, quality of parenting and child resilience: What we know, *Journal of Child and Family Studies.* 2005;14:269-281.
116. Juffer F, Bakermans-Kranenburg M, Van IJzendoorn M. Promoting Positive Parenting: An attachment-based intervention. London: Psychology Press; 2008.
117. Van Zeijl J, Mesman J, Van IJzendoorn MH, Bakermans-Kranenburg MJ, Juffer F, Stolk MN, Koot HM, Alink LR. Attachment-based intervention for enhancing sensitive discipline in mothers of 1- to 3-year-old children at risk for externalizing behavior problems: a randomized controlled trial. *J Consult Clin Psychol.* 2006;74:994-1005.
118. Metin-Orta İ. Early parenting support: application of an intervention program to enhance maternal sensitivity in Turkey. Master Thesis. Middle East Technical University, Ankara; 2015.
119. Sümer N, Metin-Orta İ, Alsancak-Akbulut C, Salman-Engin S, İlden-Koçkar A, Şahin-Acar B, Akkol-Solakoğlu S, Aran Ö, Çakır DS, Kavaklı B, Memişoğlu-Sanlı A, Sağel-Çetimer E, Türe D, Üstünel AÖ, Yaşar B. Olumlu Ebeveyn Davranışlarını Artırmaya Yönelik Video-Geri Bildirimli Müdahale Programının Anne Duyarlılığı Üzerindeki Etkisinin Türkiye'de İncelenmesi, *Türk Psikoloji Dergisi.* 2020;35:100-116.
120. Powell BG, Cooper G, Hoffman K, Marvin B. The Circle of Security Intervention: Enhancing Attachment in Early Parent-Child Relationships. New York: Guilford Press; 2014.
121. Kohlhoff J, Stein M, Ha M, Mejaha K. The circle of security parenting (COS-P) intervention: Pilot evaluation. *Australian Journal of Child and Family Health Nursing.* 2016;13:3-7.
122. Krishnamoorthy G, Hessing P, Middeldrop C, Branjerdporn M. Effects of the 'Circle of Security' group parenting program (COS-P) with foster carers: An observational study. *Children and Youth Services Review.* 2020;115:105082.
123. Arıkan G. Improving Mother-child Attachment Relationship with Circle of Security Parenting Training Program (TÜBİTAK- Proje No:114K813); 2019.
124. Arıkan G, Kumru A. Risk Factors for Child's Attachment Security in Turkey and Positive Effects of Circle of Security Parenting (COS-P) Intervention on Mothers' Mental Health. In: Şen HH, Selin H, eds. *Childhood in Turkey: Educational, Sociological, and Psychological Perspectives. Science Across Cultures: The History of Non-Western Science*, vol 11. Springer, Cham.